

Lydia Wistisen

Har du inga gummistövlar?

Fattigdom i 2010-talets svenska bilderbok

Representations of Poverty in Contemporary Swedish Picture Books

Abstract: This article explores nine Swedish children's picture books that portray children and other people living in poverty. The aim is to scrutinize the discursive and aesthetical practices that construct the literary image of poverty, poor people, and their relationship to society and each other. The article shows that the Swedish picture book participates in recent debates on child poverty and begging EU citizens. The representations of social inequality include both depictions of poor children and of children meeting socially excluded people, such as beggars. The depictions are located in between discourses on poverty, children, and children's rights. Inequality is, on the one hand, represented by a lack of material resources, such as new rubber boots or expensive fruit, and on the other, by adults begging in the street. The aesthetics of the picture book format is utilized in a productive way, encouraging readers to reflect on questions of poverty, power, and solidarity.

Keywords: svenska bilderböcker, fattigdom, barnfattigdom, hemlöshet, EU-migranter, Elin Johansson, Ellen Ekman, Uje Brandelius, Clara Dackenberg, Emma Adbåge, Eva Staaf, Jesper Lundqvist, Marcus Gunnar Pettersson, Camilla Gunnarsson, Jonas Olsson, Kristina Murray Brodin, Kajsa Lind, Inger Ekbom, Emma Göthner, Angeli Sjöström Hederberg, Caroline Sellstone

På kvällen går jag in i köket för att se om det finns något mer att äta. Då ser jag att mamma sitter vid bordet med mina gummistövlar framför sig. [...] Hon klistrar mina stövlar fulla med silvrig tejp. [...] Men jag skulle ju få nya prickiga, säger jag.

- Det ska du, säger hon då, men nu kan du ha de här till på måndag i alla fall.

(Johansson och Ekman, *Veckan före barnbidraget*)

Citatet är hämtat från bilderboken *Veckan före barnbidraget* (2016), skriven av Elin Johansson och med illustrationer av serieskaparen Ellen Ekman, och skildrar hur berättarjaget på grund av mammans dåliga ekonomi tvingas gå med trasiga stövlar i väntan på barnbidraget (bild 1).

Boken ingår i en samtida barn- och ungdomskulturell strömning av fattigdomsrepresentationer, vilken återfinns i såväl litteratur för barn och unga som barnprogram, film och scenkonst. Temat har bland annat uppmärksammats i Svenska barnboksinstitutets årliga Bok-

provning, som sedan 2011 nästintill årligen pekat ut fattigdom och sociala skillnader som framträdande motiv i den svenska barnboksutgivningen.¹ Åsa Warnqvist reflekterar över Bokprovningens utgivningsstatistik, i en essä i *Opsis Barnkultur* (2015), och menar att: "Intresset för att lyfta upp socialt utsatta grupper finns i hela utgivningen, från litteratur för yngre barn till ungdomsromanerna" (24). Fattigdomsmotiv, inspirerade av de senaste årens politiska debatt kring socialt utsatta barn, hemlöshet och tiggande EU-migranter, återfinns i svenska och översatta serieromaner, mellanålders-, kapitel- och ungdomsböcker samt i ett mindre antal bilderböcker.

I föreliggande artikel undersöker jag fattigdomstematiken utifrån de nio svenska bilderböcker som står listade i Svenska barnboksinstitutets katalog ELSA un-

Bild 1. Ur *Veckan före barnbidraget* (2016) av Elin Johansson (text) och Ellen Ekman (bild). Används med tillstånd från Ellen Ekman.

der perioden 2011–2018 under ämnesorden "sociala skillnader", "fattigdom" respektive "tiggare".² Syftet är att analysera och diskutera framställningen av fattigdom i text och bild för yngre barn. Jag vill undersöka de diskursiva och estetiska praktiker som konstruerar bilden av fattigdom, fattiga människor och deras relation till andra och samhället utifrån frågor om makt, subjeksposition och gestaltning. Hur deltar barnlitteraturen i samtida diskussioner om sociala problem? Vilka alternativ och lösningar presenteras för de tänkta läsarna?

Barnlitteraturen har länge fungerat som en arena för politiskt engagemang och det finns en väletablerad tradition av såväl normerande som subversiva böcker för barn (Lurie). Det går att förstå barnlitteraturens relation till politik och samhälle på olika sätt. Antingen utgår man från att den socialiserar och civiliserar genom att förmedla etablerade kulturella och politiska värderingar (Zipes; McCallum) eller så fokuserar man på dess radikala potential. Forskare som Julia Mickenberg och Kimberley Reynolds menar att barnlitteraturen till och med besitter fördelar som litteratur för vuxna saknar, inte minst i tider av politisk turbulens. Under perioder av hårt debattklimat och stora sociala problem kan den presentera optimistiska visioner som i sin tur uppmuntrar barn till framtida förändringar av samhället (Mickenberg 6–8; Reynolds 16).

För att närmare undersöka den samtida bilderbokens radikala potential använder jag mig av idéer från forskningsfältet kritisk diskursanalys. Diskursiva praktiker – i detta fall skapandet och läsandet av bilderböcker – kan vara såväl konventionella som kreativa. Antingen befäster och upprätthåller de den rådande diskurs- och sociala ordningen eller så visar de på och möjliggör förändring av såväl diskurs som kultur. Norman Faircloughs idé om interdiskursivitet, som en artikulering av olika diskurser inom en diskursordning, är avgörande för min analys. I linje med Fairclough strävar jag efter att undersöka fattigdomsdiskursens ideologiska funktion i syfte att belysa verksamma maktstrukturer samt hur de upprätthålls och/eller ändras. En bärande tanke är att det går att skapa förändring genom att använda existerande diskurser på nya sätt och blanda diskurstyper. Reynolds menar till exempel att bilderbokens kombination av text och bild främjar uppkomsten och manifestationen av radikala idéer. Eftersom den kombinerar två semiotiska system kan den ge uttryck för saker bortom språket och den samtida politiska och massmediala diskursen. Särskilt väl lämpar den sig för att introducera nya koncept och komplexa visioner för unga läsare (Reynolds 16–17; jfr Widhe). Samtidigt är det viktigt att ta hänsyn till att möjligheten

till förändring alltid begränsas av de maktrelationer som bestämmer villkoren för olika aktörers tillträde till en viss diskurs (Fairclough 56; Winther Jørgensen och Phillips 78). Den debatt kring fattigdom som förs i bilderböckerna är beroende av en mängd utomstående faktorer och konventioner vad gäller dels synen på fattigdom, dels den på barnlitteratur.

Mitt primärmaterial kan delas in i två kategorier, vilka båda behandlas i artikeln. I den första är barnfattigdom huvudtemat och där ingår *Tova-Li och sommarlovet* (2016) av Camilla Gunnarsson (text) och Jonas Olsson (bild), *Veckan före barnbidraget* och uppföljaren *Hemma hela sommaren* (2018) av Johansson och Ekman, samt *Hemma hos Harald Henriksson* (2018) av Uje Brandelius (text) och Clara Dackenberg (bild). Den andra gruppen består av böcker som skildrar barnprotagonisters möte med andras fattigdom. I två verk träffar huvudpersonen en hemlös vuxen: *Tilly som trodde att* (2014) av Eva Staaf (text) och Emma Adbåge (bild) och *Prinsessan Victoria* (2014) av Kristina Murray Brodin (text) och Kajsa Lind (bild). Ytterligare tre verk tematiserar tiggande socialt utsatta EU-medborgare:³ *Vi letar skatt* (2015) av Jesper Lundqvist (text) och Marcus Gunnar Pettersson (bild), *Pejjes många frågor. Tiggare, längtan och mobiltelefoner* (2016) av Inger Ekbohm (text) och Emma Göthner (bild) och *Annalisa och födelsedagspresenten* (2017) av Angeli Sjöström Hederberg (text) och Caroline Sellstone (bild).

Den tidigare forskningen om just dessa verk är begränsad till två artiklar. Anna Nordenstam (2017) har skrivit om både *Veckan före barnbidraget* och, tillsammans med Kristina Hermansson (2017), *Prinsessan Victoria*. Forskningen om sociala skillnader och problem i litteratur för mellanåldern och unga är omfattande (se t.ex. Öhrn; Wistisen; Reimer) men när det kommer till bilderböcker är dock forskningen överlag begränsad. Ett par studier har undersökt ett historiskt material av radikala och vänsterorienterade bilderböcker och då även kommit in på fattigdom som tema (Mickenberg; Reynolds; Widhe; Weinreich). När det gäller mer samtida bilderböcker har forskningen framför allt fokuserat litteraturens relation till och spegling av verkligheten. Ett typexempel är Jane Kelleys och Janine Darraghs artikel "Depictions and Gaps. Portrayal of U.S. Poverty in Realistic Fiction Children's Picture Books" (2011) där de analyserar 58 realistiska bilderböcker publicerade mellan 1990 och 2010, vilka skildrar ekonomiskt utsatta människor. De jämför sedan gestaltningarna med samtida statistik kring fattigdom i USA. Andra studier har gjort liknande jämförelser utifrån andra faktorer såsom internationella miljöer (Lamme). På grund av materialval och stu-

diernas begränsade omfång kommer man fram till skilda resultat i relation till statistiken (Kelley och Darragh).

Genom att fokusera på fattigdomens funktion i bilderböckerna vill jag vidareutveckla de idéer som presenteras i motivstudier som Hakan Dedeoğlu, Mustafa Ulusoy och Linda Lammes (2011) undersökning av motiv och teman knutna till fattigdom i femton amerikanska bilderböcker under perioden 1970–2004, två artiklar om fattigdomsgestaltning för olika målgrupper av Anna Nordenstam respektive Mavis Reimer samt Olle Widhes undersökningar av hemlöshetsmotiv inom ramarna för en rättighetsdiskurs. För att kunna belysa bilderbokens deltagande i samtida debatt och fattigdomsdiskurs använder jag, till skillnad från Dedeoğlu et al., inget historiskt material utan enbart verk publicerade under 2010-talet. Jag är heller inte intresserad av att som Nordenstam jämföra barn-, ungdoms- och vuxenlitteratur. Istället vill jag, med hjälp av idéer från kritisk diskursanalys och forskning om radikala barnböcker, fördjupa diskussionen om den samtida svenska bilderbokens framställning av fattigdom.

Fattigdomsdiskurser

Det stora intresset för att belysa socialt utsatta grupper i barn- och ungdomslitteraturen kan härledas till en samtida politisk och massmedial debatt kring social utsatthet, vilken dels handlat om barnfattigdom, dels om hemlöshet, tiggare och EU-migration. De bilderböcker jag undersöker går på olika sätt i dialog med dessa samtida problemområden. De deltar i debatten, kommer med förslag på lösningar och visioner inför framtiden. Låt mig presentera två exempel från den politiska kontext som bilderboken refererar till.

2008 presenterade Vänsterpartiet Västerås en motion för en utredning av omfattningen av barnfattigdomen i kommunen. Motionen fick bifall och resulterade i rapporten "Har du inga gummistövlar?" (2010). Det visade sig att 13 % av barnen i kommunen levde i ekonomiskt utsatta familjer, det vill säga familjer med låg inkomststandard och/eller som fått försörjningsstöd någon gång under det gångna året. De ekonomiskt utsatta barnen saknade emellertid för det mesta varken tak över huvudet eller mat på bordet. Deras fattigdom tog sig istället uttryck i att till exempel tvingas stanna hemma från skolflykten eller gå utan gummistövlar då det regnar ("Har du inga gummistövlar?"). Rapporten fick stor spridning och gummistövlarna blev något av en symbol för barnfattigdomen i Sverige, de finns gestaltade i både *Veckan före barnbidraget* och *Tova-Li och sommarlovet*.

Under samma period har även tiggeri, och då framför allt socialt utsatta EU-medborgare som tigger, uppmärksammas och debatterats på bred front i Sverige (Wallengren och Mellgren 8–12). Tonen har varit hård, till exempel lydde en slogan på Sverigedemokraternas valaffischer 2014: "Stoppa det organiserade tiggeriet". Kampanjen slogs upp i Stockholms tunnelbana och kritiserades hårt för sin verklighetsförfalskning av bland annat Stockholms Stadsmission. "SD har valt ut samhällets mest diskriminerade och marginaliserade grupp individer att basera ett direkt felaktigt kampanjbudskap på", skrev de på sin hemsida ("SD:s valaffischer ren lögn"). Flera arbeten med varierande perspektiv på temat publicerades också. Några exempel utgörs av Rola Brentlins och Aaron Iraelsons *Vi kallar dem tiggare* (2014), om svensk antiziganism och övergrepp mot romer, reportageböcker som Stefan Gurts *Ni inger dessa människor hopp. En berättelse om tiggarna och några som hjälper dem* (2015) och Gert Gelottes *En slant i muggen – och sedan?* (2016), Stanislav Emirovs populärvetenskapliga *Varför tigger romer?* (2016) eller Sveriges Televisions uppmärksammade dokumentärserie *Vi kallas tiggare* (2016).

Svensk politik har under 2000-talet rört sig åt höger samt mot en ökad främlingsfientlighet. 2010 kom Sverigedemokraterna in i riksdagen och under de följande åren har flertalet nyhetsmedier rapporterat om ett hårdnat och polariserat debattklimat.⁴ Den samtida bilderboken befinner sig därmed i ett politiskt klimat där det, likt under det kalla krig som Mickenberg beskriver i *Learning from the Left. Children's Literature, the Cold War, and Radical Politics in the United States* (2006), finns mycket att vinna på att använda bilderboken som medium för politiska samtal. Den är en artikulering av olika diskurser, till exempel kring fattigdom, barn och barns rättigheter, vilka ibland används konventionellt, ibland kreativt. Det gör att den som medium har en, som Reynolds påpekar, "transformativ energi". Den kan i bästa fall uppmuntra läsare till att engagera sig i idéer, frågeställningar och företeelser från nya perspektiv, en process som bereder vägen för förståelse, uppvaknande och förändring (Reynolds 1).

Samtidigt förhåller sig den samtida bilderboken också till en lång tradition av barnlitterära skildringar av ekonomiskt utsatta människor i Sverige. Warnqvist menar att den svenska barnboken är "känd för att både spegla samhällsutvecklingen och att befinna sig i dess framkant" (24). Historiskt har den på olika sätt korresponderat med samtida debatt och syn på barn, uppfostran och rättigheter. Redan kring sekelskiftet 1900 kritiserades barnboken för att enbart skildra barn från de högre samhällsklasserna (Zweigbergk 249), eller som författaren och litteraturkritikern Gurli Linder uttryckte det i

skriften *Våra barns nöjesläsning* (1902): "öfverklassens barn" (19–20). Laura Fitinghoffs retrospektiva roman *Barnen ifrån Frostmofjället* (1907), om en grupp föräldralösa barn på vandring genom Norrland, kan läsas som ett slags svar på kritiken (Edström 17).

Gestaltningar av fattigdom har sedan dess fortsatt att sätta sin prägel på den svenska barnlitteraturen. Astrid Lindgrens *Rasmus på luffen* (1956) och *Sunnanäng* (1959), Martha Sandwall-Bergströms serier om Kulla-Gulla (1945–1951) och Majken (1952–1954) samt Katarina Taikons Katitzi-böcker (1969–1980) är några klassiska exempel på kapitel- och ungdomsböcker med socioekonomiska skillnader som huvudtema. Olika motiv länkade till fattigdom var därtill en framträdande del av 1970-talets vänsterpolitiska barn- och ungdomslitteratur och teater, inte minst den som utspelar sig i miljöprogrammets nya höghusförorter (Widhe; Wistisen; Helander) samt av det sena 1900-talets ungdomsroman och "idyllfobi" (Svensson 275) eller för den delen dramatikern Suzanne Ostens 1990-talsproduktion (Brinch).

Idag är sociala skillnader ett centralt tema i fantastik som Sara Bergmark Elfgröns och Mats Strandbergs Engelforstrilogi (2011–2013), dystopier som Lizette Edfeldts *Brännmärkt* (2017) och inte minst i den samtida ungdomslitteraturen där författare som Åsa Anderberg-Strollo, Ulrika Lidbo och Mats Berggren under 2000-talet skrivit om ekonomiskt utsatta ungdomar. Inom seriekonsten kan Sara Olaussons *Felicia* (2014) – skapad tillsammans med romska migranten Felicia Iosif – och Hanna Gustavssons *Iggy 4-ever* (2015) lyftas. Också inom samtida svensk barnteater har fattigdom slagit igenom som ett viktigt motiv under de senaste åren, Johanna Emanuelssons *95 procent är ett totalt j***a mörker* (2013), Rasmus Lindbergs *Det finns inga fattiga barn* (2015) och Alma Lindés *Fyra spänn City* (2018) för att nämna några.

Bilderbokens barnfattigdom

Framställningen av barnfattigdom i 2010-talets bilderbok befinner sig i skärningspunkten mellan två diskurser, en kring fattigdom och en kring barns rättigheter. Den första är befäst med fördomar och stereotyper, av typen fattiga är lata, slarviga och smutsiga (Swärd 38–42), medan den andra framhäver allas lika värde och rätt. Det är tydligt att bilderboken till viss mån kommunicerar en föreställning producerad av Rädta Barnen och andra liknande aktörer.

Det finns flera sätt att mäta barnfattigdom (Rauhut 17), men Rädta Barnen utgår i sin årliga rapport *Barnfattigdom i Sverige* (2002–) från en definition, vilken kan kallas ett "absolut fattigdomsmått" al-

ternativt "relativ fattigdom". Det innebär att den anpassas efter sammanhang så att inkomster under en platsspecifik miniminivå räknas som fattigdom (*Barnfattigdom i Sverige* 6). Den stödjer sig på FN:s Barnkonvention, artikel 27, där man "erkänner varje barns rätt till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling" ("Barnkonventionen").

I linje med Rädda Barnens definition beskrivs barnfattigdom som en oförmåga att kunna konsumera som majoriteten. Ur det perspektivet finns en stor skillnad mellan gestaltningen av fattiga i äldre barnlitteratur och den idag. I verk som *Barnen ifrån Frostmofjället* och *Rasmus på luffen* står bristen i centrum, avsaknaden av ett hem, av mat och hela kläder. I den samtida bilderboken definieras medellöshet snarare som relativ och som ett slags utanförskap, att inte få äta och göra detsamma som majoriteten svenska barn (Nordenstam 313). Bestämningen placerar bilderböcker som *Veckan före barnbidraget*, *Hemma hela sommaren*, *Hemma hos Harald Henriksson* och *Tova-Li och sommarlovet* i en samtida rättighetsdiskurs, det vill säga en modern föreställning om barns rättigheter och lika värde. Utifrån FN:s syn på barns rättigheter är ett par trasiga gummistövlar eller en utebliven semesterresa ett problem för svenska barn av idag.

I alla de fyra undersökta bilderböckerna finns typiska skildringar av modern svensk barnfattigdom. Ett tydligt försök att gestalta fattigdomen som relativ finns i *Veckan före barnbidraget* där familjen ger sin sista femma till en tiggande EU-migrant, det vill säga någon som har det sämre. Vidare tematiserar såväl *Hemma hela sommaren* som *Tova-Li och sommarlovet* att inte ha råd att åka bort på semestern. Båda verken visar på billigare alternativ som att cykla ut i skogen, tälta eller bygga en koja.

Även i gestaltningen av mat bekräftas föreställningen om fattigdom som relativ. Inget av barnen i mitt material tvingas någonsin gå hungriga men maten, och framför allt bristen på god mat, spelar likväl en viktig roll i berättelserna. I *Veckan före barnbidraget* får modern söka i garderober och byråldådor efter småpengar till att köpa lördagsgodis, till middag serveras "korv och makaroner" utan korv men med ketchup eller soppa på ärtor och potatis kallad "Enveckakvartillbarnbidragetsoppa". På ett uppslag i *Tova-Li och sommarlovet* letar mamman igenom köket i jakt på mat, även här serveras det slutligen makaroner med ketchup. Här kan man dock se hur motstridiga uppfattningar om den fattiga är verksamma. Snabbmakaroner står för onyttiga snabba kolhydrater och lathet, två saker som ofta ingår i en stereotyp bild av socialt utsatta människor (Swärd 38–42). I uppföljaren *Hemma hela sommaren* presenteras dock en motsatt bild av mammans hushållningsförmåga, vilken nyanserar framställningen.

När familjen under en tältutflykt fått slut på mat bakar hon "nässel-pizzor över elden och blandar till en maskrossallad".

Utöver att argumentera för en delvis modern syn på barnfattigdom har bilderbäckernas gestaltning av temat en sak till gemensamt: Kombinationen av två semiotiska system uppmuntrar till engagemang och utveckling av synen på armod (jfr Reynolds 16–17). Allra tydligast framträder viljan att transformera läsaren i Brandelius och Dackenberg's något annorlunda gestaltning. *Hemma hos Harald Henriksson* kan nämligen läsas på två sätt. På första sidan konstaterar berättarjaget – en flicka – att det är "en rolig dag" för att hon ska få åka till Harald Henriksson. Sedan skildrar Brandelius text hur hon och Harald leker. På illustrationerna syns emellertid hur mamman samtidigt städar. På uppslaget där barnen leker kurragömma syns hon bära en dammsugare uppför trappen, när dottern "leker jaga med Felix" står hennes mamma iklädd gula plasthandskar och håller rengöringsmedel i en hink. Det är med andra ord inget vanligt besök utan en städerska som tar med sig barnet till sitt arbete. Kommunikation mellan text och bild gör det möjligt för läsaren att upptäcka och förstå en komplex ekonomisk och klassrelaterad relation (bild 2).

Bilderna fyller en viktig funktion i sammanhanget. Ekmans illustrationer i *Veckan före barnbidraget* är fyllda av små detaljer som konnoterar fattigdom. På familjens köksbord står tre värmeljus på en vanlig tallrik och bredvid ligger rabattkuponger och vita fönsterkuvert – de signalerar räkningar och brev från myndigheter och finns avbildade på hela sex ställen i boken. Mamman äger en bil men har inte råd med bensin och får därför ta cykeln, som på omslagsillustrationen har rostig kedja. Dackenberg's avskalade akvarellbilder i *Hemma hos Harald Henriksson* innehåller också de flera detaljer som vittnar om social skillnad. Höghus kontrasteras mot villor, en vattenkanna från IKEA mot eleganta schampoflaskor och ett fällbart antikt alrotsbord. Bilddetaljerna uppmuntrar läsaren att själv reflektera över, upptäcka eller känna igen fattigdomens uttryck. De två illustrationerna förmedlar emellertid två disparata bilder av fattiga barns hemmiljö. Ekmans illustrationer bekräftar fördomar om slarv och smuts (Swärd 38–42), medan Dackenberg skildrar ett minimalistiskt men välordnat hem.

I *Hemma hos Harald Henriksson* finns ett moraliskt dilemma gestaltat som även det sporrar läsaren till eftertanke. Berättelsen utgår från barnets perspektiv och ställer Haralds många leksaker i centrum av orättvisemotivet. På väg till Harald har mor och dotter passerat en leksaksaffär där det står en Transformersdocka i fönstret. Texten lyder: "Det jag önskar mig mest av allt i hela världen är den där

Bild 2. Ur *Hemma hos Harald Henriksson* (2018) av Uje Brandelius (text) och Clara Dackenberg (bild). Används med tillstånd från Clara Dackenberg.

Transformers-gubben. Men jag vet att den kostar jättemycket pengar. Så jag tjarar inte ens." I ett garderobsliknande rum hemma hos Harald hittar berättarjaget sedan en "jättestor säck med leksaker". Illustrationen visar ett mörkt rum fyllt med saker, en träningscykel och vikter, tomma kassar och kläder. I vad som ser ut som en svart sopsäck ligger en likadan Transformersdocka tillsammans med flera andra figurer. Brandelius text kommenterar inte upptäckten men på väg hem på tunnelbanan erkänner berättarjaget gråtande att hon stulit dockan.

Likt verkets dubbla berättelse eller illustrationernas detaljer uppmanar stölden till en reflektion kring barns rättigheter som inte alltid ryms inom ramarna för en samtida rättighetsdiskurs. Det lämnas åt läsaren att ta ställning till om det var rätt eller fel att ta dockan. Genom att utgå från illustrationernas tydliga gestaltning av den materiella skillnaden mellan de två barnen framträder det orättvisa i att det ena barnet har så mycket och det andra så lite. Stölden kan då läsas som en kritik eller ett slags naivt motstånd mot rådande förhållanden. Sista uppslaget skildrar hur mor och dotter säger god natt: "När mamma ska natta mej så frågar jag om hon är arg på mej. Mamma tittar på

mej jättelänge. Sen säger hon: Nej, jag är inte arg på dej” (Brandelius). Mammans svar kan tolkas som att barnet saknar skuld i situationen och bekräftar då tanken att stölden delvis var berättigad.

Barns möte med socialt utsatta människor

Även i de gestaltningar av tiggare och hemlösa som finns i *Tilly som trodde att, Prinsessan Victoria, Annalisa och födelsedagspresenten, Vi letar skatt* och *Pejjes många frågor*, artikuleras olika diskurser. De maktstrukturer som påverkar relationen mellan barn och tiggare såväl upprätthålls som ändras i verken. Hemlöshet är ett centralt motiv inom barnlitteraturen, såväl historiskt som idag och inte minst i de så kallade dit-och-tillbaka-äventyren där barnprotagonister erfar en period av äventyr utom hemmet för att sedan återvända (Nodelman och Reimer 184–217). Hemlösheten blir där till en del av en frigörelseprocess (Wistisen 197–200). I den typen av berättelser är det emellertid barnprotagonisterna själva som är hemlösa till skillnad från i mitt material där barn istället möter socialt utsatta människor. Reimer menar att ungdomslitterära berättelser med hemlösa huvudpersoner fyller två funktioner: För det första lär de unga läsare att förstå hemlöshetens premisser, för det andra går det att förstå de hemlösa gestalterna på en mer abstrakt nivå, som exempel på alternativa sätt att existera och leva i det moderna samhället (Reimer 3; Wistisen 198).

Syftet med hemlöshetsmotivet i de fem bilderböckerna är endast i viss utsträckning detsamma. Det används inte för att gestalta frigörelseprocesser utan vill istället visa på en närhet mellan barns och hemlösas position i samhället, vilket kan tolkas som ett inlägg i den pågående politiska tiggeridebatten. Barns möte med hemlösa tiggare är i de fem verken uteslutande positivt gestaltat och inriktat på att främja identifikation. Den solidaritet mellan människor som Nordenstam iakttar är särskilt stark mellan barn och hemlösa (320). *Pejjes många frågor* är till exempel utgiven i samarbete med Stockholms Stadsmission just för att skapa en ökad förståelse för tiggande socialt utsatta EU-medborgare hos barn. Den utgår från kampanjen ”Prata med barnen” där bland annat barns frågor om tiggeri samlats in och besvarats. Också i *Annalisa och födelsedagspresenten* ges tydliga förklaringar till varför det för vissa är nödvändigt att tigga. Samtliga bilderböcker rör sig inom ramarna för en rättighetsdiskurs och barnprotagonisterna försöker genomgående hjälpa de socialt utsatta människor de möter.

Samtidigt likställs barnen också i illustrationerna med de hemlösa vuxna – ett undantag utgörs av *Prinsessan Victoria* där klass istället

synliggörs via kontraster (Nordenstam och Hermansson 111). I *Pejjes många frågor*, *Vi letar skatt* och *Tilly som trodde att* befinner sig barnprotagonisterna ofta i ögonhöjd med tiggande EU-migranter och i de två sistnämnda liknar de därtill varandra. Tilly har samma hår och mössa som den tiggande man hon möter och i *Vi letar skatt* finns ett uppslag där barnets vardag fungerar som en spegling av de hemlösa. Till vänster syns barn i en rutschkana omgiven av barn, till höger ett tätläger fyllt av människor. Två av barnen har samma färg på mössor och jackor som två av gestalterna i tätläget. Samtidigt nyanseras framställningen av illustrationer där barnen befinner sig i trygga hemmiljöer. Första uppslaget i *Tilly som trodde att* består till exempel dels av en panoramabild av Tillys kvarter, där den hemlöse mannen syns sitta ensam på trottoaren, dels av Tillys ombonade barnkammare.

Ett intressant exempel finns i *Vi letar skatt* där illustratören Pettersson utnyttjar bildens specifika möjligheter för att först belysa och sedan ändra på maktrelationen tiggare-barn-vuxna/föräldrar. I rimmad text skildras hur berättarjaget möter en tiggande kvinna, kallad "Tanten", utanför mataffären. På ett uppslag är det stående barnet och den sittande kvinnan vända mot varandra. Deras huvuden är i jämnhöjd och profilerna slående lika: båda har uppnäsa, leende mun och gula kläder. På nästa sida har barnet satt sig tätt intill kvinnan. Hen ser på henne och texten lyder: "Folk skyndar förbi, men få av dem ger. / Det känns nästan som att de inte ser." Budskapet bekräftas av illustrationen där en mängd människor på språng svävar över de två sittande figurerna utan att se dem. Sedan dras barnet bort från kvinnan av sin mors arm, som sticker ner från uppslagets övre högra hörn. Greppet accentuerar ytterligare samhörigheten mellan barn och hemlösa samtidigt som det visar på vuxenvärldens dominanta position (bild 3).

Det offentliga rummet är en kontext fylld av sociala hierarkier och exkluderande processer, dels för de grupper som försörjer sig genom okonventionella medel, såsom att bedriva tiggeri, dels för barn (Westin et al.; Wistisen 35). Dessa uteslutningsprocesser används i mitt material för att accentuera närheten mellan barn och hemlös. Eftersom stora delar av det offentliga stadsrummet är kodat som ett rum för konsumerande och arbetande vuxna är också barn underordnade i gaturummet, vilket gör motivet barn och hemlösa lämpligt för gestaltningar av barns förhandlingar av makt. Genom att hjälpa någon som befinner sig längre ner på det offentliga rummets sociala skala framstår barnet som starkt och duktigt (Nordenstam och Hermansson 112). Till exempel beslutar sig protagonisten i *Vi letar skatt* för att försöka hjälpa kvinnan genom att följa med henne på skattjakt:

Bild 3. Ur *Vi letar skatt* (2015) av Jesper Lundqvist (text) och Marcus Gunnar Pettersson (bild). Används med tillstånd av Marcus Gunnar Pettersson.

”Vi letar skatt överallt, jag och min tant.” Skildringen går att läsa som att barnet hjälper kvinnan att tigga. Texten öppnar för en läsning av de pengar hon tigger ihop som en form av skattepengar, vilka hjälper en utsatt grupp i samhället. Återigen artikulerar bilderboken ett slags rättighetsdiskurs, vilken förespråkar att de svaga, såväl barn som vuxna, har samma rättigheter som privilegierade medborgare (Widhe 26).

Sammantaget förmedlar verkens hemlöshetsmotiv en diskussion kring barns makt-maktlöshet och kompetens-oförmåga. Det är inte alltid barnprotagonisterna har vuxenvärldens stöd. Protagonisten i *Prinsessan Victoria* hjälper Victoria bakom sin fars rygg. Tilly vill ge pengar och sina egna vantar åt en hemlös man men hennes mamma säger nej. Hon reflekterar sedan över varför man inte hjälper mannen när ”minsta unge” vet att man ska hjälpa andra (Staaaf). Boken tar med andra ord upp glappet mellan diskurser kring barndom och godhet samt kring tiggeri och hemlöshet. Även om alla de verk jag behandlat ovan innehåller ett budskap om medmänsklighet och solidaritet presenterar de olika förslag på vägar ut ur hemlöshet och fattigdom. Till exempel innehåller *Annalisa och födelsedagspresenten* en typiskt liberal lösning. Den tiggande Sonia får arbeta i ett privat växthus som Annalisas föräldrar äger. Detta lyckliga slut skulle i en vänsterorienterad läsning kunna tolkas som ett exempel på hur anställningstryggheten idag undermineras av korttidsanställningar och svartarbete.

Bilderbokens anständighetsnorm

I gestaltningen av den fattigas egenskaper pågår en tydlig kamp mellan traditionella och radikala representationer. Påpekas bör att majoriteten av de fattiga gestalterna i mitt material är kvinnor. Två undantag utgörs av berättarjaget i *Veckan före barnbidraget*, som inte är könat, och den hemlöse vuxne mannen i *Tilly som trodde att*. Den hem- och medellösa men driftiga pojken från äldre skildringar som *Rasmus på luffen*, existerar inte i den samtida bilderboken, vilket gör frågor om anständighet särskilt relevanta. Flera studier av framför allt flickböcker har, med stöd i genusvetaren Beverley Skeggs tongivande undersökning *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable* (1997), visat på vikten av att vara respektabel för fattiga kvinnor (Järnvad; Wistisen; Cavallin). Skeggs menar att renlighet, ordning och anständighet är medelklassmarkörer mot vilka arbetarklassens kvinnor alltid strävar. Ingen vill riskera att likna gestalten Slösa från Birgitta Lilliehööks serie "Spara och Slösa" (1926–1963), från Sparbankens barntidning *Lyckoslanten*. Slösa slösar bort sina pengar och beskrivs därtill som slarvig och kladdig. Spara däremot är sparsam, flitig och prydlig. Persongestaltningen i "Spara och Slösa" utgår från en politisk förklaringsmodell för fattigdom med rötterna i den liberala högern. Där beskrivs fattigdomen traditionellt som självpåkallad och den fattiga individen som misslyckad, att jämföra med vänstern som istället fokuserat på strukturell ekonomisk och social ojämlikhet. Idén om att människor förtjänar sin samhällsklass har lett till förutfattade meningar om fattiga, till exempel att den som är utan pengar likt Slösa också är slarvig, lat och omdömslös (Dedeoğlu et al. 40). Det är ur dessa fördomar som strävan efter anständighet är sprungen (Skeggs).

I bilderböckerna finns på samma gång ett ifrågasättande som ett bekräftande av en anständighetsnorm. *Veckan före barnbidraget*, *Hemma hela sommaren*, *Hemma hos Harald Henriksson* och *Tova-Li och sommarlovet* bekräftar normen. De fattiga karaktärerna är skildrade som påhittiga, hjälpsamma och väluppfostrade. I synnerhet de tre första framställer påhittighet och glädje på ett närbesläktat sätt. Mamman i *Veckan före barnbidraget* använder uppfinningsrikedom och humor för att dölja bristen på pengar för sitt barn, till exempel ordnar hon i första boken en uppblåsbar pool i badrummet då de inte har råd med ett simhallsbesök. Också i *Tova-Li och sommarlovet* återges ett likande scenario där Tova-Li bygger en koja i skogen tillsammans med sin mor. De tre verken innehåller en konsumtionskritik och ett delvis utopiskt budskap om alternativa värden. "Det här är nästan roligare än att gå på Gröna Lund. Och ändå är det gratis!", utbrister

till exempel ett barn vid åsynen av Tova-Lis koja. Samvaro framstår som bättre än konsumtion.

Bilden av den ensamstående fattiga modern nyanseras dock via gestaltningar av barnens hem och mödrarnas trötthet. Hemmet i *Veckan före barnbidraget* liknar Slösas, det är stökigt, illustrationernas golv är fyllda av smulor och leksaker och mamman lagar som sagt gummistövlarna med silvertejp, vilket knappast kan sägas passa in i en samtida medelklassnorm. I slutet av boken ligger mamman på soffan med armarna i kors, luvan uppdragen över huvudet och med ett håll på ena strumpan (observera även att ett av fönsterkuverten nu är öppnat). "Å vad tråkigt allt är, gnäller hon. [...] Pizza vill hon ha, och en resa till Paris och en stor mango." När modern ger upp vänds maktförhållandet mellan barn och vuxen. Plötsligt får bokens barnprotagonist ta ansvar och trösta sin mamma. Greppet är lika reflektionsuppmanande som Brandelius skildring av stölden av Transformersdockan i anknytning till såväl fattigdoms- som rättighetsdiskurs (bild 4).

Detsamma kan sägas om de verk som skildrar hemlösa och tiggande människor: de såväl bekräftar som ifrågasätter en anständighetsnorm. Bilderböckerna går dessutom i dialog med en allmän diskussion kring hemlöshet och tiggeri. Cecilia Parsberg redogör i sin artikel "Giveriet i den fria rörlighetens Europa" (2014) för en marknadsundersökning där man tagit reda på vad som gör en tiggare framgångsrik. Det visar sig att personen för det första helst ska vara ren och "vanlig", det vill säga lätt att identifiera sig med för givaren, och för det andra befinna sig i en mer eller mindre tillfälligt akut situation som gör det lätt att förstå vad pengarna ska användas till. De verk jag utgår från förhåller sig på oli-

Söndag

När jag stiger upp ligger mamma i soffan och surar.

- Å vad tråkigt allt är, gnäller hon.

- Men det är ju sol, försöker jag.

Då säger mamma att hon inte vill ha någon sol. Pizza vill hon ha, och en resa till Paris och en stor mango.

- Jaha, men det går ju inte, säger jag.

- Jag vet, muttrar hon och drar upp filten över huvudet.

Bild 4. Ur *Veckan före barnbidraget* (2016) av Elin Johansson (text) och Ellen Ekman (bild). Används med tillstånd av Ellen Ekman.

ka sätt till dessa faktorer. Den hemlösa Victoria i Murray Brodin och Linds bok luktar illa och den man som huvudpersonen Tilly möter i Staaf och Adbåges verk ser smutsig ut i illustrationerna, han har skäggstubb och sitter omgiven av tomflaskor.

Det finns dock en idé om etnicitet inbäddad i begreppet "vanlig". De hemlösa i *Tilly som trodde att* och *Prinsessan Victoria* kan antas vara svenska. I *Annalisa och födelsedagspresenten*, *Pejjes många frågor* och *Vi letar skatt* är de tiggande kvinnorna gestaltade som romer eller med mörkt hår och hudfärg. Där framstår även vikten av anständighet som viktigare och läsaren får veta varför de tigger. Sonia, i *Annalisa och födelsedagspresenten*, är till exempel i Sverige för att samla in pengar till en husrenovering. *Pejjes många frågor* avslutas med barns frågor, präglade av samtida massmediala debatter relaterade till både anständighet och bakomliggande orsaker, ställda till åtta socialt utsatta människor från Rumänien och Bulgarien, presenterade med förnamn och fotografi. Barnen har frågat saker som: "Varför har du en fin sidenklänning om du är fattig?", "Finns det en boss som tar pengarna du får?", "Varför har du inte ett vanligt jobb?" Deras svar ackompanjeras av faktarutor där det står saker i stil med: "Att känna sig fin är något som är viktigt för alla människor oavsett om man är fattig eller rik. [...] Att vara fattig handlar inte bara om att ha lite saker och pengar. Det handlar också om att inte veta när man tjänar eller får pengar nästa gång." Förklaringarna vill motverka en stereotyp högerliberal bild av tiggaren som slarvig, lat och omdömeslös (bild 5).

Bild 5. Ur *Pejjes många frågor* (2016) av Inger Ekbohm (text) och Emma Göthner (bild). Används med tillstånd av Emma Göthner.

du en fin sidenklänning om du är fattig?", "Finns det en boss som tar pengarna du får?", "Varför har du inte ett vanligt jobb?" Deras svar ackompanjeras av faktarutor där det står saker i stil med: "Att känna sig fin är något som är viktigt för alla människor oavsett om man är fattig eller rik. [...] Att vara fattig handlar inte bara om att ha lite saker och pengar. Det handlar också om att inte veta när man tjänar eller får pengar nästa gång." Förklaringarna vill motverka en stereotyp högerliberal bild av tiggaren som slarvig, lat och omdömeslös (bild 5).

Lyckliga slut

Avslutningsvis vill jag säga något om slutet i de nio bilderböckerna. Dedeoğlu et al. visar att den amerikanska bilderbokens fattiga människor alltid är lyckliga människor. Nästintill alla verk de

undersöker har lyckliga slut, vilka ofta innefattar någon typ av festligheter i familj och goda vänners lag. *Tilly som trodde att* avslutas likt de amerikanska bilderböckerna med en fest. I den försträmnade bjuder Tilly och hennes förskolegrupp den hemlöse mannen på fika: "Barnen ger honom allt de har. Det blir som ett kalas." På uppslagets illustration sitter barn och pedagoger i en ring på trottoaren kring den hemlöse. Tilly sitter tätt bredvid honom, de ser nöjda ut, har samma kroppsställning och tittar på varandra. Staaf utgår från

Bild 6. Ur *Tilly som trodde att* (2014) av Eva Staaf (text) och Emma Adbåge (bild). Används med tillstånd av Emma Adbåge.

barnets perspektiv på såväl hemlöshet som hur den ska avhjälpas. Det kompetenta och därmed ansvarstygda barn som finns i andra böcker lyser här med sin frånvaro. De vuxna deltar i kalaset och sista meningen lyder: "Men som tur är kan man inte veta allt" (bild 6).

Det lyckliga slutet är dock endast delvis skönjbart i de svenska fattigdomsskildringarna, vars sista uppslag många gånger lämnas öppna för tolkning. På omslagsillustrationen till *Tilly som trodde att* syns de tidningar som den hemlösa mannen inom berättelsens ramar sitter på. När läsaren slår ihop boken kan hen alltså fråga sig vart han tagit vägen. Vidare berättar mamman i *Veckan före barnbidraget* att i morgon är det "barnbidragsmåndag". Läsaren förstår att lyckan är tillfällig, blott för en begränsad period kommer familjen kunna konsumera som majoriteten.

Det mest komplexa slutet finns i *Vi letar skatt*. Den tiggande kvinnan träffar en hotellägare som erbjuder henne ett rum i utbyte mot vänskap. Nästa uppslag fylls av ett stort matbord runt vilket det sitter och står människor i olika åldrar, med olika hudfärg och kulturella eller religiösa attribut. Texten berättar om en plats dit "alla är bjudna": "De som inte har råd, de är välkomna ändå. / Alla tycker att det blir roligast så." Det är ett till synes mer naivt lyckligt och amerikanskt slut än det i *Tilly som trodde att*. På sista sidan framgår det emellertid att allt var en dröm. Här finns dock en spännande motsättning mellan text och bild. Texten lyder "utanför sitter min tant / precis som förut och ber om en slant" medan illustrationen visar hennes tomma filt. Det är alltså inte helt klart hur slutet bör tolkas.

Jag sätter punkt i denna bild eftersom den så uttryckligt utnyttjar bilderboken som medium för att uppmana till egen tolkning av samhällets maktstrukturer. Den visar på ett utmärkande drag i 2010-talets gestaltning av fattigdom: dubbeltydigheten. För att återanknyta till idén om interdiskursivitet är det tydligt att vissa verk söker skapa förändring genom att kombinera politisk fattigdoms- och rättighetsdiskurs med hjälp av bilderbokens dubbla semiotiska system, medan andra verkar mer konventionellt genom att bekräfta rådande föreställningar om fattigdom, hemlöshet och tiggeri. Det är påtagligt att även litteratur för yngre barn deltar i en samtida debatt kring barnfattigdom och gummistövlar, socialt utsatta EU-medborgare,

hemlöshet och tiggeri. Den ilska över samhällets orättvisor och explicita politiska dialog som präglade 1960- och 70-talens barnbok finns inte i 2010-talets bilderbok. Istället bjuder den in till reflektion över frågor som rör makt, subjeksposition och gestaltning (bild 7).

Utanför dörren sitter min tant
precis som förut och ber om en slant.
Hon har rest väldigt långt till vårt rikare land
där några delar med sig ibland.
Andra går bara förbi, som min mamma.
Jag tänker: på ett sätt är de mer ensamma.
De betalar sin skatt, men de vill inte litla.
Om de hade stannat kanske de skulle hitta
en grät som de kunde förvandla till skratt.
Det, tycker jag, är en underbar skatt!

Bild 7. Ur *Vi letar skatt* (2015) av Jesper Lundqvist. (text) och Marcus Gunnar Pettersson. (bild). Används med tillstånd av Marcus Gunnar Pettersson.

Biografisk information: Lydia Wistisen är postdoktor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet med inriktning mot barn- och ungdomslitteratur. Hennes senaste publikationer är Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010, "Leken i antropocen. Skräpesmetik i Barbro Lindgrens Loranga, Masarin och Dartanjang (1969) och Loranga, Loranga (1970)" i Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning (2018) samt "'En dagsedel mitt i planeten på folkhemmet'. Lars Görlings 491 (1962) och den arga generationen" i Finsk Tidskrift (2019). Hon är en del av redaktionen för Barnlitterært forskningstidsskrift, recenserar ungdomslitteratur för Dagens Nyheter och sitter i Kulturrådets barn- och ungdomslitteraturgrupp.

Litteratur

Barnfattigdom i Sverige. Årsrapport 2016. Stockholm, Rädda Barnen, 2016.

"Barnkonventionen". Unicef, <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#hela-texten>. Hämtad 25 oktober 2019.

"Bokprovningsarkiv". Svenska barnboksinstitutet, <https://www.barnboksinstitutet.se/bokprovning/arkiv/>. Hämtad 25 oktober 2019.

Brandelius, Uje och Clara Dackenberg. *Hemma hos Harald Henriksson.* Stockholm, Lilla Piratförlaget, 2018.

Brinch, Rebecca. *Att växa sidledes. Tematik, barnsyn och konstnärlig gestaltning i Suzanne Ostens scenkonst för unga.* Diss., Stockholms universitet. Stockholm, Institutionen för kultur och estetik, 2018.

Cavallin, Anna. "Toninas ideal och Pellas praktik. Konsumtionskultur och uppfostran i Ingegerd Granlunds *Tolv brev till Tonina* och signaturen Claques Pellaböcker". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 42, 2019, 10.14811/clr.v42i0.405.

Dedeoğlu, Hakan, Mustafa Ulusoy och Linda Lamme. "A Content Analysis of International Children's Picture Books. Representation of Poverty". *Eurasian Journal of Educational Research*, vol. 43, 2011, s. 37–52.

Edström, Vivi. *Barnbokens form. En studie i konsten att berätta.* Stockholm, Stegeland, 1980.

Ekbom, Inger och Emma Göthner. *Pejjes många frågor. Tiggare, längtan och mobiltelefoner.* Stockholm, Bonnier Carlsen, 2016.

- Fairclough, Norman. *Media Discourse*. London, Edward Arnold, 1995.
- Ferm, Maria och Anders Wallner. "Skärp straffen för våld mot politiker". *Expressen*, 17 juni 2016.
- Gunnarsson, Camilla och Jonas Olsson. *Tova-Li och sommarlovet*. Lerum, Idus, 2016.
- "Har du inga gummistövlar?". Västerås Kommun. Konsult och service U 2010:14, 2010.
- Helander, Karin. *Från sagospel till barntragedi. Pedagogik, förströelse och konst i 1900-talets svenska barnteater*. Stockholm, Carlsson, 1998.
- Johansson, Elin och Ellen Ekman. *Hemma hela sommaren*. Stockholm, Rabén & Sjögren, 2018.
- . *Veckan före barnbidraget*. Stockholm, Rabén & Sjögren, 2016.
- Järvstad, Kristin. "Majken Oskarsson, gift Stolt. Vägen till ung kvinna i Martha Sandwall-Bergströms 1950-talstrilogi". *Kulla-Gulla och alla de andra. Martha Sandwall-Bergström 100 år*, redigerad av Helene Ehriander och Eva Söderberg, Växjö, Linnaeus University Press, 2015, s. 57–74.
- Kelley, Jane och Janine Darragh. "Depictions and Gaps. Portrayal of U.S. Poverty in Realistic Fiction Children's Picture Books". *Reading Horizons. A Journal of Literacy and Language Arts*, vol. 50, nr 4, 2011, s. 263–283.
- Lamme, Linda. "Images of Poverty in Picture Books with International Settings". *New Advocate*, vol. 13, nr 4, 2000, s. 347–364.
- Linder, Gurli. *Våra barns nöjesläsning*. Stockholm, Bonniers, 1902.
- Lundqvist, Jesper och Marcus Gunnar Pettersson. *Vi letar skatt*. Linköping, Olik förlag, 2015.
- Lurie, Alison. *Don't Tell the Grown-ups. Subversive Children's Literature*. Boston, Little, Brown, 1990.
- McCallum, Robyn. *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction. The Dialogic Construction of Subjectivity*. New York, Garland, 1999.
- Mickenberg, Julia L. *Learning from the Left. Children's Literature, the Cold War, and Radical Politics in the United States*. New York, Oxford University Press, 2005.

- Murray Brodin, Kristina och Kajsa Lind. *Prinsessan Victoria*. Linköping, Olik förlag, 2014.
- Nodelman, Perry och Mavis Reimer. *The Pleasure of Children's Literature*. Boston, Allyn & Bacon, 2003.
- Nordenstam, Anna. "Tre berättelser om Sverige. Fattigdom och klass i *Veckan före barnbidraget*, *Iggy 4-ever* och *Wage Slaves*". *Konstellationer. Festskrift till Anna Williams*, redigerad av Alexandra Borg et al., Möklinta, Gidlunds förlag, 2017, s. 308–323.
- Nordenstam, Anna och Kristina Hermansson. "A New Niche in Children's Literature. Norm-Crit Picture Books in Sweden". *LIR. journal*, nr 9, 2017, s. 97–120.
- Parsberg, Cecilia. "Giveriet i den fria rörlighetens Europa". *Glänta*, nr 1, 2014, s. 68–81.
- Petersen, Åsa. "Debattklimatet är på väg helt åt skogen". *ETC*, 14 oktober 2017.
- Rauhut, Daniel. "Barnfattigdom i Sverige". *Barnfattigdom*, redigerad av Daniel Rauhut, Lund, Studentlitteratur, 2013, s. 13–30.
- Reimer, Mavis. "'No Place Like Home'. The Facts and Figures of Homelessness in Contemporary Texts for Young People". *Barnlitterært forskningstidsskrift/Nordic Journal of ChildLit Aesthetics*, vol. 4, 2013, s. 1–10, doi.org/10.3402/blft.v4i0.20605.
- Reynolds, Kimberley. *Radical Children's Literature. Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2007.
- "SD:s valaffischer ren lögn enligt Stockholms Stadsmission". *Stockholms Stadsmission*, 14 maj 2014, <https://www.stadsmissionen.se/press-och-opinion/pressmeddelanden/sds-valaffischer-ren-logn-enligt-stockholms-stadsmission>. Hämtad 25 oktober 2019.
- Sjöström Hederberg, Angeli och Caroline Sellstone. *Annalisa och födelsedagspresenten*. Lerum, Idus, 2017.
- Skeggs, Beverley. *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London, Sage, 1997.
- StAAF, Eva och Emma Adbåge. *Tilly som trodde att*. Stockholm, Rabén & Sjögren, 2014.

Swärd, Hans. "Vad är fattigdom? Stereotyper, definitioner, orsaker och åtgärder". *Fattigdom utan gränser*, redigerad av Hans Swärd och Lena Engelmark, Stockholm, Carlsson, 2012, s. 32–86.

Svensson, Sonja. "Dödspolare, skuggmän och förlorade fäder. Idyllfobin i ungdomsboken", *Konsten att berätta för barn. Barnboken*, redigerad av Anne Banér, Stockholm, Centrum för barnkulturforskning, 1996, s. 263–276.

Wallengren, Simon och Caroline Mellgren. *Gatans tysta offer. En studie av socialt utsatta EU-medborgares utsatthet i det offentliga rummet*. Malmö, Malmö högskola, 2017.

Warnqvist, Åsa. "Barnboken som samhällsspegel. Om sociala skillnader i barn- och ungdomslitteraturen". *Opsis Barnkultur*, nr 4, 2015, s. 22–25.

Weinreich, Torben. *Den socialistiske børnebog*. Frederiksberg, Roskilde universitetsforlag, 2015.

Westin, Niklas et al. *Antiziganism i statlig tjänst. Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet*. Stockholm, Socialstyrelsen, 2014.

Widhe, Olle. "Counter-Indoctrinations. Radical Childcare Books, Children's Literature and Children's Rights in Sweden Around '68". *Strenæ. Recherches sur les livres et objets culturels de l'enfance*, vol. 13, 2018, s. 1–16, doi.org/10.4000/strenae.1907.

Winther Jørgensen, Marianne och Louise Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund, Studentlitteratur, 2000.

Wistisen, Lydia. *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*. Diss., Stockholms universitet. Stockholm, ellerströms, 2017.

Zipes, Jack. *Fairy Tales and the Art of Subversion. The Classical Genre for Children and the Process of Civilization*. New York, Routledge, 1991.

Zweigbergk, Eva von. *Barnboken i Sverige 1750–1950*. Stockholm, Rabén och Sjögren, 1965.

Öhrn, Magnus. *Pojklandet. Pojken i svensk barn- och ungdomslitteratur*. Stockholm, CKM förlag, 2017.

Noter

1 Undantaget 2014 samt 2017. Mellan 2002 och 2011 nämns sociala skillnader enbart en gång, 2006. För dokumentation se "Bokprovningsarkiv", <https://www.barnboksinstitutet.se/bokprovning/arkiv/>.

2 Ytterligare en bilderbok står listad: *Spännande Calcutta* (2012) av Birgitta Ekman (text) och Anna Lahti (bild). Den skildrar en resa till Indien och har därför uteslutits.

3 Vanligare benämningar i media är "EU-migrant", "tiggare" och semi-etniska begrepp som "rumänska tiggare" eller "romska tiggare". Jag väljer att i linje med svenska offentliga handlingar använda begreppet "socialt utsatta EU-medborgare".

4 Bland annat på tidskrifters ledarsidor, se t.ex. Maria Ferm och Anders Wallner, "Skärp straffen för våld mot politiker"; Åsa Petersen, "Debattklimatet är på väg helt åt skogen".